

بهبود روشهای مدیریت در سازمان اوقاف و اثر آن بر افزایش بهره‌وری در حوزه وقف

سید محمد سید حسینی *

تقی ابراهیمی سالاری **

آزاده مظلوم خراسانی ***

دریافت مقاله: ۹۲/۲/۲۹

پذیرش نهایی: ۹۲/۸/۱۳

چکیده

هدف این مقاله بررسی تأثیر اصلاح و یا بهبود روشهای مدیریت فعلی اوقاف و اموال موقوفه بر افزایش بهره‌وری سازمان اوقاف در راستای اهداف واقفان در زمینه رفاه اجتماعی و اقتصادی است. روش این پژوهش پیمایشی است. جامعه آماری تحقیق شامل سه گروه: ۱ - اعضای هیأت علمی و دانشجویان مقطع دکتری تخصصی گروه آموزشی اقتصاد، مدیریت و کارشناسان اقتصادی سازمان امور اقتصادی و دارایی خراسان رضوی ۲ - کارکنان و کارشناسان دستگاه‌های اجرایی و بانکها ۳ - کارشناسان مذهبی بوده، و گردآوری داده‌ها از طریق پرسشنامه و مصاحبه با نمونه ۱۱۰ نفری از جامعه آماری صورت گرفته است. قلمرو مورد استفاده این تحقیق، شهرستان مشهد است. لازم به ذکر است که در این تحقیق نمونه‌گیری به روش غیراحتمالی است. از بین روشهای نمونه‌گیری غیراحتمالی، روش گلوله برفی مورد استفاده قرار گرفته است. برای بررسی رابطه بین "بهبود روشهای مدیریتی اوقاف و اموال موقوفه" و "افزایش بهره‌وری حوزه وقف" از روش رگرسیون استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بهبود روشهای مدیریتی فعلی حاکم بر اموال موقوفه در سازمان اوقاف بر میزان بهره‌وری در حوزه وقف اثرگذار است و تأثیر مثبتی دارد. **کلید واژه‌ها:** وقف، بهره‌وری، سازمان اوقاف، مدیریت وقف در ایران.

* نویسنده مسئول: کارشناس ارشد علوم اقتصادی دانشگاه فردوسی مشهد sm.sh65@gmail.com

** عضو هیات علمی دانشگاه فردوسی ebrahimi@um.ac.ir

*** دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت دانشگاه فردوسی مشهد Az-ma-7546@yahoo.com

۱ - مقدمه

وقف یکی از تأکیدات دینی و یکی از پدیده‌های اجتماعی است که در رشد و رفع نیازهای معنوی و مادی انسان نقش بسزایی دارد؛ لذا اگر این رفتار انساندوستانه و دینی به صورت مطلوب تحقق یابد، مشکلات زیادی را از دوش جامعه بر می‌دارد. هنگامی که واقفان از مدیریت صحیح و سالم اطمینان داشته باشند و بدانند حاصل دسترنج آنان جای دیگری مورد استفاده قرار نمی‌گیرد و بلااستفاده نمی‌ماند و در جای خود هزینه می‌شود، رغبت بیشتری به وقف پیدا می‌کنند.

مدیریت صحیح و سالم در وقف و گسترش این فرهنگ اسلامی و دینی در تشویق افراد به وقف اموال و داراییشان مؤثر است. اگر مدیریت به روز و کارآمد باشد، می‌تواند در حوزه وقف تأثیرگذار باشد. مدیریت حوزه وقف برعهده سازمان اوقاف و امور خیریه است که هدایت آن را برعهده دارد. هم‌چنین احیای موقوفات، مدیریت کلانی را می‌طلبد که آن هم با همکاری دستگاه‌های مختلف در جامعه اجرایی می‌شود. فرهنگسازی از مهمترین موضوعات وقف است که باید سعی شود به شکلی صحیح به جامعه تفهیم شود که وقف چه آثار و پیامدهایی دارد و به لحاظ شرعی و قانونی تا چه اندازه می‌توان از آن بهره‌مند شد. در موضوع وقف باید مدیریت کلانی عرضه شود تا جامعه از بهره‌های اقتصادی آن بهره‌مند شود.

خوشبختی، سعادت و بهروزی هر ملتی وابسته به کار و تلاش همه اقشار جامعه، و بهره‌وری معیاری برای ارزیابی عملکرد این فعالیتها و تلاشها در بخشهای مختلف اجتماعی - اقتصادی است. در واقع بهره‌وری نگرش واقعگرایانه به کار و زندگی، و شیوه‌ای است که در آن انسان با فکر و هوشمندی، فعالیتهايش را به نحو احسن با ارزشها و واقعیتهاى خود هماهنگ می‌سازد تا بهترین نتیجه را در جهت اهداف مادی و معنوی حاصل کند. محدودیت منابع از یک سو و تقاضای روزافزون برای آنها از سوی دیگر، اهمیت حیاتی توجه به بهره‌وری را به عنوان تنها راه ادامه حرکت ملی در تمام مراتب جامعه از بالاترین سطوح سیاستگذاری و برنامه‌ریزی دولتی تا فعالیتهای فردی نهادینه شود.

افزایش سطح بهره‌وری یکی از اجزای ضروری و اساسی توسعه و پیشرفت اقتصاد و جامعه به‌شمار می‌آید؛ لذا جامعه‌ای که با رکود اقتصادی روبه‌رو است از سطح بهره‌وری پایین‌تری برخوردار خواهد بود که در طی دوره بهبود و توسعه اقتصادی، کل بهره‌وری خواهد یافت.

پایین رفتن سطح کل بهره‌وری، افزایش هزینه‌های زیاد تولید محصولات و خدمات را به همراه خواهد داشت. به طور کلی از دیدگاه اقتصادی باید دانست که سطح پایین بهره‌وری، کاهش درآمدها و مسائلی نظیر تورم، بیکاری، منافع کم و نزول سطح زندگی در جامعه را به همراه می‌آورد و بالعکس با افزایش بهره‌وری در جامعه می‌توان پایه‌های اقتصاد کشور را محکم و استوار کرد که این امر به بهبود سطح زندگی و کیفیت بهتر زندگی و افزایش رفاه منجر خواهد شد. اشتغال، آموزش، بهداشت، مسکن، حمل و نقل و سایر تسهیلات زندگی با افزایش بهره‌وری بهبود خواهد یافت؛ هم‌چنین به کارگیری، نوآوریها و ابتکارات به رشد صنعتی و اقتصادی عوامل تولید و افزایش کیفیت محصولات و خدمات منجر خواهد شد.

وقف و امور خیریه می‌تواند جامعه را در ابعاد مختلف اصلاح کند. اگر سنت وقف و خیرات جاری باشد، مالکیت‌های بزرگ تراشیده، و به نفع فقرا تعدیل می‌شود و به بسیاری از امور بویژه مسائل اقتصادی - اجتماعی ثبات می‌دهد. مهمترین تفاوت وقف با صدقات موقت، پایدار بودن و ماندگار بودن آن است. بعضی از فقها در تعریف وقف، وقف را برابر با "صدقه جاریه" دانسته‌اند (حرعاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۳: ۲۹۲ و ۲۹۳). "جاریه" در اینجا به معنای چیزی است که در جریان باشد. در چند دهه اخیر وقف، شور و حرارت و رونق گذشته را ندارد^(۱) و اگر آن شور و استقبال گذشته را داشت و جایگاه خودش را حفظ کرده بود، امروزه شاهد رشد و توسعه فزاینده این امر الهی در جامعه اسلامی بودیم. البته این وضعیت تنها شامل حال ایران نمی‌شود بلکه سایر کشورهای اسلامی نیز به این سرنوشت دچار شده‌اند. خداوند می‌فرماید: مَنْ ذَا الَّذِي يُقرضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضَاعًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ: آیا کسی هست که در راه خدا قرض الحسنه ای بدهد تا خداوند آن مبلغ قرض را چندین برابر افزایش دهد؟ افزایش و کاهش روزیها به دست خداست و شما به سوی او برمی‌گردید (بقره/ ۲۴۵). بنابراین، لازم است شیوه و راهکارهای جدید مدیریتی و شناسایی موانع حاکم بر شکوفایی هرچه بیشتر این نهاد اسلامی بررسی شود و مورد مطالعه قرار گیرد. حال با توجه به وضع کنونی حاکم بر مقوله وقف در جامعه در این مقاله سعی می‌شود بهبود مدیریت در سازمان اوقاف مورد بررسی قرار گیرد و اثر آن بر بهره‌وری در استفاده از اموال موقوفه تعیین شود؛ از این رو بخشهای مختلف مقاله به این شرح است: ابتدا به تبیین روش تحقیق، پیشینه تحقیق و مفاهیم اولیه پرداخته می‌شود؛ سپس به تبیین عوامل مؤثر بر بهره‌وری در سازمانها، اهمیت بهره‌وری در مدیریت اموال موقوفه و بررسی نتایج

آماري مربوط به پرسشنامه پرداخته، و در نهايت نتيجه‌گيري و پيشنهادهاي لازم در زمينه موضوع تحقيق عرضه مي‌شود.

۲ - روش تحقيق

روش مورد استفاده در اين پژوهش پيمائشي^۱ است. در اين روش با انتخاب و مطالعه نمونه‌هاي منتخب از جامعه و با استفاده از شيوه‌هاي آماري همانند محاسبه آلفا کرونباخ و تحليل رگرسيون نتايج مورد نقد و بررسي قرار مي‌گيرد. گردآوري داده‌ها از طريق پرسشنامه و مصاحبه با نمونه ۱۱۰ نفری از اعضای هیأت علمی و دانشجویان مقطع دکتری در رشته علوم اقتصادی، مدیریت و هم‌چنین کارشناسان اقتصادی سازمان امور اقتصادی و دارایی خراسان رضوی (به اختصار با عنوان "کارشناسان اقتصادی و مدیریتی")، کارشناسان دستگاه‌های اجرایی مانند بانکها، کارشناسان سازمان اوقاف و استانداری خراسان رضوی (به اختصار با عنوان "کارشناسان اجرایی") و هم‌چنین کارشناسان مذهبی صورت گرفته‌است. قلمرو مورد استفاده در این تحقیق، شهرستان مشهد است. از این نمونه ۱۱۰ تایی، ۳۸٪ پاسخ‌دهندگان بین ۲۰ تا ۳۰ سال، ۴۵٪ بین ۳۰ تا ۴۰ سال، ۱۴٪ درصد بین ۴۰ تا ۵۰ سال و ۳٪ درصد از ۵۰ سال به بالا، سن داشته‌اند. از بین ۱۱۰ پاسخ‌دهنده، ۸۹ نفر مرد و ۲۱ نفر زن بودند و از پاسخ‌دهندگان معتبر به سطح تحصیلات، ۳۰ نفر تحصیلات حوزوی، ۵ نفر دارای مدرک دیپلم، ۱۰ نفر کاردانی، ۱۵ نفر کارشناسی و ۲۰ نفر کارشناسی ارشد و ۳۰ نفر دکتری تخصصی داشته‌اند. سؤالات پرسشنامه به صورت پنج گزینه‌ای طراحی، و از افراد نمونه آماری خواسته شد میزان موافقت خود را با هر یک از سؤالات پرسشنامه با توجه به طیف لیکرت (۱ = خیر / ۲ = کم / ۳ = متوسط / ۴ = زیاد / ۵ = خیلی زیاد) مشخص کنند.

لازم به ذکر است که در این تحقیق نمونه‌گیری به روش نمونه‌گیری غیراحتمالی است. از بین روشهای نمونه‌گیری غیراحتمالی، روش گلوله‌برفی^۲ مورد استفاده قرار گرفته‌است. این نمونه‌گیری شایعترین نمونه‌گیری در پژوهشهای کیفی است. در این نمونه‌گیری، مشارکت‌کننده یا مشارکت‌کنندگانی انتخاب می‌شوند و از طریق آنها و با توجه به ویژگیهایی که مورد نظر تان هست به مشارکت‌کنندگان بعدی می‌رسید.

1 - Survey research

2 - Sampling Snowball

۲ - ۱ - بررسی روایی

پرکاربردترین روش برای تعیین روایی پرسشنامه گرفتن تأییدیه از کارشناسان و افراد متخصص در زمینه موضوع تحقیق و هم‌چنین کارشناسان آمار است (اسماعیل‌پور و همکاران، ۱۳۸۹: ۵۳). بدین منظور پس از طراحی پرسشنامه بر اساس ادبیات و فرضیه تحقیق، پرسشنامه براساس نظر دو تن از استادان راهنما و مشاور و هم‌چنین دو نفر از اعضای هیأت علمی رشته علوم اجتماعی و آمار و چهار نفر از دانشجویان مقطع دکتری در رشته علوم اقتصادی و آمار مورد تأیید قرار گرفته‌است (سید حسینی، ۱۳۹۱: ۸۷).

۲ - ۲ - بررسی پایایی و محاسبه آلفای کرونباخ

پایایی، یکی از ویژگیهای فنی ابزار اندازه‌گیری است به این مفهوم که ابزار اندازه‌گیری در وضعیت یکسان تا چه اندازه نتایج یکسانی به دست می‌دهد. جرج و مالری^۱ (۲۰۰۳) و کلین^۲ (۱۹۹۹) طیفی از اندازه آلفای کرونباخ و میزان پایایی برای هر سطح از آلفا را به شکل زیر عرضه کرده‌اند:

جدول ۱ - اندازه آلفای کرونباخ و میزان پایایی برای هر سطح از آلفا (جرج و مالری ۲۰۰۳: ۶۴-۶۳)

اندازه آلفای کرونباخ	میزان پایایی
$\alpha \geq 0.9$	عالی
$0.8 \leq \alpha < 0.9$	خوب
$0.7 \leq \alpha < 0.8$	قابل قبول
$0.6 \leq \alpha < 0.7$	مبهم
$0.5 \leq \alpha < 0.6$	ضعیف
$\alpha < 0.5$	غیر قابل قبول

برای تعیین میزان پایایی سؤالات پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ استفاده می‌شود. اگر این ضریب از ۰/۷ بزرگتر باشد حاکی از سطح بالای پایایی پرسشنامه است.

1 - George and Mallery

2 - Kline

جدول ۲ - پایایی ابزار اندازه‌گیری

حوزه مورد نظر در سؤالات	تعداد سؤالات در هر حوزه	مقدار ضریب آلفا (α) برای هر حوزه
عملکرد فعلی در مدیریت	۶	۰/۸۶
بهبود مدیریت و افزایش بهره‌وری	۵	۰/۸۱
کل سؤالات	۱۱	۰/۸۷

۳ - پیشینه پژوهش

عبدوس شهید و حسن^۱ (۲۰۱۰) در مقاله‌ای تحت عنوان "مدیریت و توسعه داراییهای وقفی" ابتدا به بحث وقف و نقش آن در توسعه پرداخته، و سپس سوء مدیریت حاکم بر وقف را تبیین کرده‌اند بر اساس این تحقیق، مدیریت حرفه‌ای می‌تواند فرصتهای مثبت برای ارتقای کیفیت و مسئولیت‌پذیری مؤسسه وقف را موجب شود. از سوی دیگر برای توسعه به‌کارگیری مفید و بیشتر از داراییهای وقفی در راستای اهداف اجتماعی و خیرخواهانه، نیازمند ایجاد منابع نقدی مانند صندوق وقف پول و صکوک مشارکتی برای بازسازی و احیای ساختار سازمانی اوقاف است (عبدوس شهید و حسن، ۲۰۱۰: ۳۲۸ - ۳۰۹).

سلیم^۲ (۲۰۱۰) پژوهشی را با موضوع "به سوی متولیان سازمانی برای مدیریت داراییهای وقفی" به نگارش درآورده است که به بررسی مدیریت داراییهای وقفی در مالزی پرداخته است. این مقاله استدلال می‌کند که وقف همانند گذشته تاریخ اسلامی مولد، مفید و سودمند نیست. این مقاله هم‌چنین ادعا می‌کند که عمل انتصابهای دولتی به عنوان متوکی، نقشی در بهره‌وری و مدیریت کارآمد داراییهای وقفی نداشته است. این مقاله استدلال می‌کند که به منظور نقش‌آفرینی وقف در توسعه اجتماعی و اقتصادی جوامع مسلمان ضروری است که برخی از تغییرات در مدیریت داراییهای وقفی اعمال شود. نتیجه‌گیری مقاله این بوده است که باید به مؤسسات غیر دولتی اجازه داده شود تا به عنوان متوکی عمل کنند و اموال موقوفه را در جهت منافع ذی‌نفعان مدیریت نمایند.

علی و همکاران (۲۰۱۱) در پژوهشی با موضوع "بررسی مقایسه‌ای مدیریت وقف در مالزی" سعی کرده‌اند به تعیین راهکار و استراتژیهای در اجرای مدیریت دارایی و اموال وقفی در ایالات

1 - Abdus Shahid and Hassan

2 - Saleem

مالزی (مانند کداه^۱، پناگ^۲، پراک^۳، سلانگور^۴، جوردن ولایه پرسکوتان^۵) در مقایسه با شیوه‌های مورد استفاده در خارج از مالزی (مانند برونی، سنگاپور، اندونزی، بنگلادش و کویت) پردازد. محققان، اطلاعات را از سازمان اوقاف مالزی و مصاحبه حضوری و مستقیم با افرادی جمع‌آوری کرده‌اند که با مدیریت اموال و داراییهای وقفی سروکار دارند. نتایج تحقیق که مبتنی بر انتفاع مسلمانان از زمینهای وقف شده است، نشان می‌دهد که استفاده از سامانه اطلاعاتی قوی و هم‌چنین واگذاری صحیح زمینهای وقفی مبتنی بر تصمیمات کارشناسانه و بر اساس شریعت اسلام، نقش مؤثری در ارتقای عملکرد مدیریتی در سازمان اوقاف مالزی خواهد داشت.

۴ - مفاهیم اولیه

۴ - ۱ - مفهوم وقف^۶

وقف در لغت به معنای ایستادن، به حالت ایستاده ماندن و آرام گرفتن است. در اصطلاح فقهی نگهداشتن و حبس کردن عین ملک یا مالی است و مصرف کردن منفعت آن در راه خدا (دهخدا، ۱۳۲۸، ج ۴: ۲۳۴؛ طریحی، ۱۴۰۸، ج ۴: ۵۳۵، ماده وقف). در اصطلاح، تحبیس و تسبیل مال را وقف گویند. علاوه بر این به معنای آگاه ساختن نیز آمده‌است. اغلب فقها وقف را حبس کردن اصل مال و رها کردن منفعت آن می‌دانند و مدرک تمامی آنها در تعریف وقف، حدیث نبوی ذیل است که پیامبر(ص) فرمود: حَبَسَ الْأَصْلَ وَ سَبَّلَ الثَّمَرَ (شیخ طوسی، ۱۳۸۷ق، ج ۳: ۲۸۶؛ ابن ادریس، ۱۴۱۰ق، ج ۳: ۱۵۲؛ ابن حمزه طوسی، ۱۴۰۸ق: ۳۶۹). در فرهنگ بزرگ سخن تعریف وقف این‌گونه آمده: عقدی است که بر طبق آن، شخصی مال معینی از اموالش را برای استفاده فرد یا افرادی یا مؤسسه‌ای اختصاص می‌دهد و پس از آن مال مذکور از ملکیت واقف خارج شده، قابل نقل و انتقال نخواهد بود (انوری، ۱۳۹۰: ۸۲۶۰). بنابراین، عقد وقف عقدی است که به موجب آن فردی عین مال خود را تحبیس کند و منافع آن را جهت صرف در راه‌هایی رها نماید که مشخص می‌کند (موسویان، ۱۳۸۶: ۱۵۳).

- 1 - Kedah
- 2 - Penang
- 3 - Perak
- 4 - Selangor
- 5 - Johordan wilayah Persekutuan
- 6 - Waqf

۴ - ۲ - مفهوم مدیریت^۱

برای مدیریت تعاریف مختلفی آمده است. مدیریت را می‌توان علم و هنر متشکل و هماهنگ کردن، رهبری و کنترل فعالیتهای دسته جمعی برای رسیدن به اهداف مطلوب یا حداکثر کارایی تعریف کرد. صاحب‌نظری، مدیریت را هنر اجرای امور به وسیله دیگران توصیف کرده و بر نقش دیگران و قبول هدف از سوی آنان تأکید ورزیده است (تهامی، ۱۳۸۵). گروهی مدیریت را علم و هنر و هماهنگی کوششها و ساعی هدایت و کنترل کوششهای اعضای سازمان و استفاده از تمام منابع سازمان برای دستیابی به اهداف معین کرده‌اند (تهامی، ۱۳۸۵: ۵۴)؛ هم‌چنین، مدیریت فرایند برنامه ریزی، سازماندهی، هدایت و نظارت بر کار اعضای سازمان و کاربرد تمام منابع قابل دسترسی برای رسیدن به اهداف تعیین شده سازمان است (اصغری، ۱۳۸۶: ۶۸). اندیشمندان و پیشگامان علم مدیریت تعاریف متعددی از مدیریت عرضه کرده‌اند که کاملترین، شاملترین و جامعترین آن، فرایند به کارگیری مؤثر و کارآمد منابع انسانی و مادی از طریق برنامه ریزی، سازماندهی، بسیج منابع و امکانات و هدایت و کنترل است که به منظور وصول به اهداف سازمانی براساس نظام ارزشی مورد قبول جامعه صورت می‌گیرد.

مدیریت از دید کارکردی شامل وظایفی همچون برنامه ریزی، تصمیم‌گیری، سازماندهی، نوآوری، هماهنگی، ارتباطات، رهبری، انگیزش و کنترل می‌شود. این نوع تعاریف از مدیریت اگر چه با کمی و کاستی یا فزونیهایی در واژه‌های بیان‌کننده وظایف روبه‌رو است به نظر روانتر از تعاریفی است که می‌کوشند مدیریت را محصور به ویژگی خاصی کنند و یا ارزش فلسفی خاصی به مفهوم بیفزایند با این حال تعاریف متعدد از مدیریت با توجه به کارکردهای آن از سوی محققانی چون فایول (توجه به کارکردهای پنجگانه برنامه ریزی، سازماندهی، فرماندهی، هماهنگی و کنترل) (علاقه مند، ۱۳۸۵: ۱۲) و یا گیولیک و ارویک (در نظر گرفتن وظایف هفتگانه برنامه ریزی، سازماندهی، کارگزینی، فرماندهی، هماهنگی، ارتباطات و بودجه بندی برای مدیریت) (گیولیک و ارویک، ۱۹۳۷) دارای تفاوتی است که بسادگی نمی‌توان از آنها گذر کرد. آنچه واضح است علم مدیریت هنوز نتوانسته است تعریف خود را مدیریت کند. مفاهیم کلیدی مدیریت را می‌توان در عبارات زیر بیان کرد:

- مدیریت، فرایند است.
- مفهوم نهفته مدیریت، هدایت تشکیلات انسانی است.
- مدیریت موثر، تصمیم‌های مناسبی می‌گیرد و به نتایج مطلوبی دست می‌یابد.
- مدیریت کارا به تخصیص و مصرف مدبرانه می‌گویند.
- مدیریت بر فعالیتهای هدفدار تمرکز دارد (رضائیان، ۱۳۸۳: ۷)

۴ - ۳ - مفهوم بهره‌وری^۱

بهره‌وری از نظر ادبی از واژه بهره ور مشتق شده و به معنای بهره بر، سودبرنده و کامیاب است. اما بهره‌وری قرین معنای امروزی آن به طور کلی معیار جامعی برای سازمانها برای سنجش میزان دستیابی به هدفها، میزان مؤثر بودن و کارایی منابع مورد استفاده برای تولید محصول خوب و میزان اثر بخشی فعالیتهای یا در واقع آنچه به دست می‌آید در مقابل آنچه باید به دست آید، است. رسالت اصلی علم مدیریت دستیابی به بهره‌وری بیشتر است (هالس و همفری، ۱۳۷۶: ۲۴).

بهره‌وری، که یکی از مفاهیم اقتصاد است، این‌گونه تعریف می‌شود: "مقدار کالا و یا خدمات تولید شده در مقایسه با هر واحد از انرژی و یا کار هزینه شده"؛ به دیگر سخن بهره‌وری به دست آوردن حداکثر سود ممکن با بهره‌گیری و استفاده بهینه از نیروی کار، توان، استعداد و مهارت نیروی انسانی، زمین، ماشین، پول، تجهیزات، زمان، مکان و ... به منظور ارتقای رفاه جامعه است. بر خلاف پندار برخی افراد بهره‌وری فقط برای صنایع نیست بلکه بهره‌وری سطوح مختلفی دارد و همه افراد در همه سطوح نقش دارند؛ یعنی اینکه افراد می‌توانند با تفکر، ابداعات و نوآوریهای خود عملاً "در چند سطح گوناگون مؤثر واقع شوند. سطوح مختلف بهره‌وری عبارت است از: سطح فرد، سطح گروه کاری، سطح سازمانی، سطح رشته‌های تجاری، خدماتی، صنعتی و یا کشاورزی، سطح بخشهای اقتصادی، سطح ملی و کشوری، سطح جهانی.

سازمان بین‌المللی کار^۲، بهره‌وری را چنین تعریف کرده است: بهره‌وری، نسبت ستاده به یکی از عوامل تولید (سرمایه، نیروی کار و مدیریت) است. در این تعریف «مدیریت» به‌طور ویژه یکی از عوامل تولید در نظر گرفته شده است. نسبت تولید به هر کدام از این عوامل، معیار سنجش بهره‌وری به شمار می‌رود (فاتحی، ۱۳۹۰: ۲ و ۳).

1 - Productivity

2 - International Labor Organization

در اطلاعیه تشکیل مرکز بهره‌وری ژاپن^۱ در سال ۱۹۵۵ در ارتباط با بهبود بهره‌وری چنین بیان شده است: «حداکثر استفاده از منابع فیزیکی، نیروی انسانی و سایر عوامل به روشهای علمی به طوری که بهبود بهره‌وری به کاهش هزینه تولید، گسترش بازارها، افزایش اشتغال و بالا رفتن سطح زندگی همه آحاد ملت، منجر شود» (فاتحی، ۱۳۹۰: ۲ و ۳). از دید مرکز بهره‌وری ژاپن، بهره‌وری اولویت و انتخاب ملی است که به افزایش رفاه اجتماعی و کاهش فقر منجر می‌شود. مرکز بهره‌وری ژاپن از زمان تأسیس در سال ۱۹۵۵ نهضت ملی افزایش بهره‌وری در این کشور را تحت سه اصل رهنمون ساز به جلو هدایت نموده که عبارت است از: افزایش اشتغال، همکاری بین نیروی کار و مدیریت، توزیع عادلانه و برابر ثمره‌های بهبود بهره‌وری در میان مدیریت، نیروی کار و مصرف کنندگان. تعاریف دیگری از بهره‌وری به شرح زیر بیان شده است:

- معیار عملکرد و یا قدرت و توان هر سازمان در تولید کالا و خدمات

- نسبت میان بازده به هزینه عملیات تولیدی

- نسبت بین بازده تولید به واحد منبع مصرف شده که با سال پایه مقایسه می‌شود.

- تغییر به دست آمده در مقدار محصول در ازای منابع مصرف شده (فاتحی، ۱۳۹۰: ۲ و ۳).

به طور کلی می‌توان در مورد مفهوم اینکه بهره‌وری چه نیست و چه هست گفت: صرفاً مسئله‌ای اقتصادی و مالی نیست، نگرشی برای عقلایی کردن فعالیتهاست؛ الزماً کار بیشتر نیست، جلوگیری از کارهای لغو و بیهوده است؛ کم مصرف کردن نیست، درست و بجا مصرف کردن است؛ زندگی برای کار کردن نیست، استفاده صحیح از عمر برای بهتر و متعالی‌تر کردن عمر است؛ جلوگیری از کارهای مورد علاقه نیست، بهره‌برداری مناسب از مواهب طبیعی است (جمعی از استادان مدیریت، ۱۳۷۸: ۲۰۰).

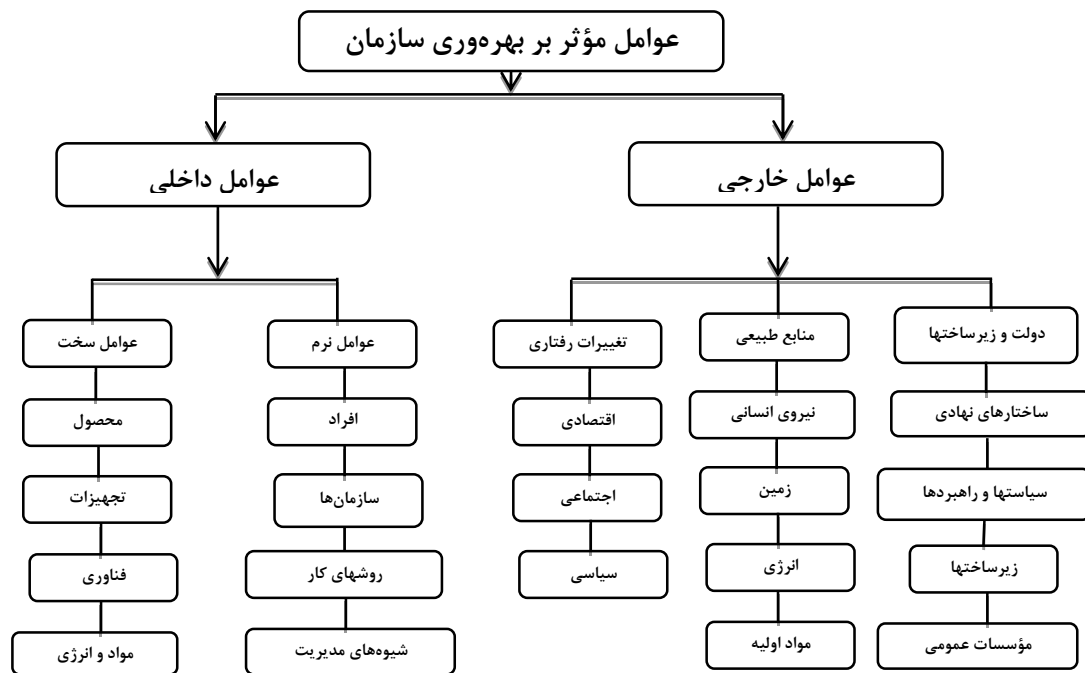
۵ - عوامل مؤثر بر افزایش سطح بهره‌وری در سازمان

عوامل مؤثر بر سطح بهره‌وری در سازمان را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد:

۱ - عوامل داخلی: مجموعه عواملی است که تحت کنترل سازمان است و سازمان می‌تواند با به کارگیری شیوه‌ها و روشهای مدیریتی روی آنها تأثیر بگذارد. این عوامل خود نیز به دو گروه

عوامل سخت‌افزاری (یا عواملی که به آسانی و در کوتاه‌مدت قابل تغییر نیست)، و عوامل نرم‌افزاری تقسیم می‌شود که تقریباً به آسانی قابل تغییر است.

۲ - عوامل خارجی: مجموعه عواملی است که تحت کنترل سازمان نیست و عوامل خارج از سازمان باعث پیدایش آنها است. تغییرات این عوامل برای تمام سازمانها یکسان است و سازمانهای موفق با بررسی و پایش این عوامل، موفقیت خود را تضمین می‌کنند. این عوامل به سه گروه متغیرهای ساختاری، منابع طبیعی و دولت و مؤسسات قابل تقسیم‌بندی است که خود نیز از عوامل دیگری تأثیر می‌پذیرد. عوامل داخلی و خارجی مؤثر بر بهره‌وری را می‌توان از طریق شکل ذیل به طور دقیق نشان داد:

شکل ۱ - عوامل مؤثر بر بهره‌وری سازمان (فاتحی، ۱۳۹۰: ۹)

ده دستور برای افزایش بهره‌وری

بدیهی است برای افزایش سطح بهره‌وری عامل یا علت بخصوصی را نمی‌توان عرضه کرد، بلکه ارتقای بهره‌وری معلول ترکیبی از عوامل گوناگون است و هر کدام به نوبه خود تأثیر لازم را می‌گذارد. البته بهره‌مندی از تجربه دیگران، امکان بروز خطا را کم، راه رسیدن به هدف را کوتاهتر، و هزینه کار را کم می‌کند. پیشرفتهایی که بشر به دست آورده، حاصل انتقال تجربه از نسلی به نسل دیگر و استفاده از آنهاست. گاه تجربه دیگران در قالب جملاتی بسیار ساده و پیش پا افتاده بیان می‌شود؛ آن قدر ساده که بعضی را به اشتباه می‌اندازد و از اهمیت موضوع غافل می‌کند. هدف مدیریت، هماهنگ کردن کوشش‌ها و تلاش‌های یک جمع و به کارگیری همه امکانات برای تولید فراورده‌های نهایی با بهترین کیفیت و کمترین هزینه است به گونه‌ای که نهایت استفاده از منابع و امکانات به عمل آید و کمترین اتلاف سرمایه صورت گرفته باشد (سرمد، ۱۳۸۶: ۸۴).

۱ - باور، اعتقاد و اطمینان داشته باشید که در هر کجا هستید می‌توانید تغییراتی در محیط کارتان به وجود آورید.

۲ - اصول و مبانی بهره‌وری را بیاموزید.

۳ - از شیوه‌های ارتقای بهره‌وری استفاده کنید (سامانه پیشنهاد، کنترل کیفیت جامع و نظام تولید به هنگام و...).

۴ - حرکت بهره‌وری به نیروی محرک نیاز دارد. نیروی محرک اصلی معمولاً مدیریت سازمان یا تشکیلات است.

۵ - زمینه مناسب برای حرکت بهره‌وری فراهم شود (کارفرهنگی).

۶ - مشکلات بحرانی و نقاط کلیدی محیط کار شناسایی گردد.

۷ - فعالیتهای بهبود بهره‌وری از یک واحد کوچک آغاز شود.

۸ - تمام تلاش برای تداوم بهره‌وری به کار برده شود. بهبود بهره‌وری فرایند آرام و پیوسته‌ای است و این حرکت در دراز مدت جواب می‌دهد و نباید از آن انتظار نتایج سریع داشت.

۹ - از ساختارهای انگیزشی استفاده شود. اصولاً حرکت بر پایه انگیزه تداوم و قوام می‌گیرد.

۱۰ - حداکثر توجه به نیروی انسانی مبذول شود. پایه و اساس بهره‌وری به نیروی انسانی اتکا

دارد (جمعی از اساتید مدیریت، ۱۳۷۸: ۲۰۰).

به هر حال، بهبود و ارتقای بهره‌وری مستلزم کوشش و تلاش برنامه ریزی شده همه جانبه از سوی افراد و مسئولان است که خود نیازمند بهبود اوضاع کار و تغییر محرکها و روشهای انگیزشی کارکنان، بهبود نظامها، دستورالعملها، قوانین، بخشنامه‌ها، روشها، فناوری و غیره می‌شود.

۶ - اهمیت مدیریت و بهره‌وری و ضرورت آن در نهاد وقف

نبودن سازماندهی صحیح برای اوقاف از عوامل مهم و تأثیرگذار در عدم توسعه مقوله وقف در ایران است که بر خلاف بسیاری از کشورهایی است که در این زمینه فعالیت می‌کنند (حائری، ۱۳۸۶: ۱۷۵ تا ۱۷۷). دنیای کنونی دنیای تحولات و دگرگونیهاست. بی‌حرکی در دنیای امروز، نتیجه‌ای جز نابودی به همراه ندارد؛ زیرا برکه، مرگ آب است. امروزه بهره‌وری فراتر از معیار و شاخص اقتصادی و به عنوان رویکرد جامعه مطرح است. بهره‌وری یعنی درجه استفاده مؤثر از عوامل تولید. رسالت اصلی علم مدیریت دستیابی به بهره‌وری بیشتر است (هالس و همفری، ۱۳۷۶: ۲۴). مهمترین وظایف مدیران برنامه‌ریزی، کنترل، نظارت، هدایت و هماهنگی است اما از زاویه‌ای دیگر مدیران دو وظیفه دارند (جمعی از اساتید مدیریت، ۱۳۷۸: ۲۰۰):

۱ - رسیدگی به امور جاری

۲ - بهبود وضعیت موجود

مدیریت بهره‌وری با وظیفه دوم مدیر ارتباط مستقیم دارد. هرچه از سطح ارشد مدیران به سمت پایین حرکت کنیم از سهم وظیفه بهبود کاسته؛ و به سهم وظیفه رسیدگی به امور جاری اضافه می‌شود (جمعی از اساتید مدیریت، ۱۳۷۸: ۲۰۰). گفته می‌شود که در ژاپن بخش اعظم وظیفه مدیران، مدیریت بهره‌وری است.

مدتی است وقف در ایران از رونق گذشته خود افتاده است. یکی از دلایل اصلی این کندی و رکود را می‌توان در نبودن سازماندهی صحیح برای اوقاف خلاصه کرد؛ به عبارت دیگر، نبود سازماندهی کارا و نظام هدایت وقف برای مدیریت و بهره‌گیری صحیح از اموال موقوفه و یا ایجاد داراییهای مورد نیاز هر منطقه و مردم آن است؛ به عنوان مثال در مناطقی واقفان و نیکوکاران ساختمانهای متعددی برای مدارس و دانشگاه‌ها در کنار هم ایجاد کرده، و همه یا بیشتر آنها خالی و بدون استفاده مانده‌اند، اما در مناطق دیگر، محرومیت و نیاز به همین موارد غوغا می‌کند (حائری،

۱۳۸۶: ۱۷۵ و ۱۷۷)؛ با این همه قرآن رهنمودهایی کلی داده است که شامل مدیریت وقف هم می‌شود. این رهنمودها به موضوعاتی چون رشد، عقلانیت، ایمان، علم، امانتداری، قدرت و توانایی اشاره دارد که در ذیل به آن پرداخته می‌شود.

۱ - مدیر وقف لازم است به امور وقف آشنا باشد. خداوند متعال می‌فرماید اموال را (که وسیله قوام زندگی شما است) به کسانی ندهید که سفیه و نادان هستند و نمی‌دانند که چگونه اموال را باید اداره و مصرف کنند: *وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا* (نساء/ ۵).

۲ - مدیر وقف باید حفیظ و علیم باشد: *قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ* (یوسف/ ۵۵). این آیه به این موضوع اشاره دارد که حضرت یوسف به این دلیل درخواست مدیریت بیت المال و خزانه داری را می‌کند که او آگاه است، چگونه باید برنامه ریزی و مصرف کند. در وقف از این پیام استفاده می‌شود که مدیر وقف، باید نگهدارنده اموال و آگاه و عالم باشد.

۳ - هم‌چنین توانایی و رشادت در مدیریت اهمیت دارد. قرآن در داستان دختران شعیب این گونه توصیف می‌کند که موسی به این دلیل برای اجاره و اداره اموال شعیب صلاحیت دارد که قوی و امانتدار است: *قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبْتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ* (قصص/ ۲۵): یکی از آن دو دختر گفت ای پدر او را استخدام کن؛ چرا که بهترین کسی است که استخدام می‌کنی؛ هم نیرومند و هم در خور اعتماد است.

۴ - کافران و منکران نمی‌توانند اداره اوقاف مسلمانان را برعهده بگیرند، چون: *لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً وَيُحَذِّرْكُمْ اللَّهُ نَفْسَهُ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ* (آل عمران/ ۲۸)؛ چنانکه در جایی دیگر حاکمیت و استیلا کافران و از آن جمله اوقاف مربوط به مسلمانان را نمی‌توانند به عهده بگیرند: *وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا* (نساء/ ۱۴۱): هرگز خداوند راهی برای کافران در احاطه بر مسلمانان قرار نداده است.

۵ - شرط دیگر مدیر وقف، که از قرآن استفاده می‌شود، عدم فسق، بلکه عدالت است. مدیر نالایق و بی‌مبالات در اموال وقف صلاحیت اداره را ندارد؛ چون ابراهیم پیامبر در دعای خود می‌گوید عهد من به ستمکاران نمی‌رسد هرچند از فرزندان من باشند: *وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ* (بقره/ ۱۲۴).

۷ - تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش

۷-۱ - ایجاد ارتباط بین دسته سؤالات مورد استفاده با استفاده از الگوی آماری

از آنجا که هدف این مقاله بررسی اصلاح و یا بهبود روشهای مدیریت فعلی اوقاف و اموال موقوفه (به عنوان متغیر مستقل) بر افزایش بهره‌وری بیشتر اوقاف (به عنوان متغیر وابسته) در راستای اهداف واقفان در زمینه‌های رفاه اجتماعی و اقتصادی است به بررسی رابطه بین بهبود روشهای مدیریت فعلی و افزایش بهره‌وری پرداخته می‌شود. در این تحقیق به منظور بررسی روابط متغیر مستقل از نوع فاصله‌ای و نیز متغیر وابسته از نوع فاصله‌ای از رگرسیون ساده خطی استفاده می‌شود البته می‌توان از آزمون همبستگی نیز برای بررسی این رابطه استفاده کرد. ولی با توجه به اینکه در این نمونه همگنی در واریانسهای باقیمانده‌ها مورد تأیید قرار گرفت، استفاده از رگرسیون ساده، نتایج دقیقتر و بهتری را در اختیار قرار می‌دهد. الگوی در نظر گرفته شده، رگرسیون خطی ساده^۱ دو متغیره است که عبارت است از:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X + u$$

که در آن Y متغیر وابسته (بهره‌وری بیشتر اوقاف) و X متغیر مستقل (اصلاح و یا بهبود روشهای مدیریت اوقاف و اموال موقوفه) و u نشانگر جمله اخلاص و β_0 و β_1 به ترتیب ضریب ثابت و ضریب متغیر مستقل است. این الگو به روش حداقل مربعات معمولی (OLS)^۲ تخمین زده شده است که نتایج این تخمین و سایر نتایج آماری در ادامه عرضه می‌شود.

در نهایت آنچه در این مقاله به آن پرداخته شده، بررسی رابطه بین دو متغیر مدیریت فعلی اوقاف و اموال موقوفه (متغیر مستقل) و افزایش بهره‌وری بیشتر اوقاف (متغیر وابسته) در راستای اهداف واقفان در زمینه‌های رفاه اجتماعی و اقتصادی است. این رابطه را می‌توان به این شکل ترسیم کرد:

بهره‌وری بیشتر اوقاف $\longrightarrow$ روشهای مدیریت فعلی

1 - Linear Regression

2 - Ordinary Least Squares

به منظور آزمایش فرضیه مربوط به اندازه عوامل الگو، الگوی رگرسیون خطی نیز فرضیات زیر را در نظر می‌گیرد:

- عبارت خطا یک توزیع نرمال با میانگین صفر دارد.

- واریانس عبارت خطا در سرتاسر موارد ثابت، و از متغیرهای موجود در الگو مستقل است.

- مقدار عبارت خطا برای یک مورد داده شده مستقل از اندازه متغیرها در الگو و مستقل از

اندازه عبارت خطا برای موارد دیگر است.

پیش شرط‌های مهم و اساسی در الگوی رگرسیون به صورت زیر است که لازم است قبل از هر رگرسیون، صحت این پیش فرضها بررسی شود.

۱ - بررسی نرمال بودن باقیمانده‌ها: برای این منظور از آزمون کولموگروف اسمیرنوف^۱ استفاده

می‌شود. اگر مقدار احتمال مربوط به این آزمون، از ۰/۰۵ بزرگتر باشد با اطمینان ۹۵٪ نرمال بودن باقیمانده‌ها مورد تأیید قرار می‌گیرد.

۲ - بررسی نبودن خود همبستگی در باقیمانده‌ها: برای این منظور از آماره دوربین - واتسون^۲

استفاده می‌شود. اگر مقدار آماره دوربین واتسون به عدد ۲ نزدیک باشد، استقلال باقیمانده‌ها پذیرفته می‌شود.

۳ - تعیین همسانی واریانسهای (پراکنش همگن) باقیمانده‌ها: برای این منظور از نمودار پراکنش

باقیمانده‌های استاندارد شده در مقابل پیش بینی‌های استاندارد شده استفاده می‌شود که وجود تقارن حول خط صفر و نبودن روند در نمودار، نشاندهنده همگنی در واریانس باقیمانده‌ها است.

۴ - بررسی نبودن هم خطی بین متغیرهای مستقل (هم خطی به معنی ارتباط معنی دار بین

متغیرهای مستقل است که برای رگرسیون مطلوب نیست و مشکلاتی را ایجاد می‌کند). برای این منظور از آماره تلرانس استفاده می‌شود به این صورت که اگر مقدار آن از ۰/۱ بزرگتر باشد

در الگو مشکل هم خطی بین متغیرهای مستقل مشاهده نمی‌شود.

در صورت تأیید همه این پیش شرطها، می‌توان به نتایج الگوی نهایی برازش شده اطمینان

کرد. نتایج رگرسیون به صورت جداول زیر است:

1 - Kolmogorov -Smirnov test.

2 - Durbin-Watson statistics.

جدول ۳ - نتایج رگرسیون چندگانه

نتیجه	آماره دوربین واتسون	سطح معنی داری F	آماره F	ضریب تعیین تعدیل شده R^2
مدل معنی دار است	۲/۲۴	۰/۰۰۰	۳۸۰/۶۰	۰/۸۷۷

با توجه به نتیجه جدول ۳، مشاهده می‌شود که سطح معنی داری الگو (۰/۰۰۰) از ۰/۰۵ کمتر، و لذا الگو معنی دار است و کفایت الگوی برازش داده شده برقرار است و الگوی برازش شده، مناسب است. ضریب تعیین تعدیل شده الگو ۰/۸۷۷ است یا به عبارت دیگر ۸۷/۷ درصد از تغییرات در بهره‌وری توسط متغیر مستقل معنی دار در الگو بیان می‌شود. برای بررسی اینکه متغیر مستقل (اصلاح و یا بهبود روشهای مدیریت اوقاف و اموال موقوفه) در الگو معنی دار است، از جدول زیر استفاده می‌شود:

جدول ۴ - نتایج تجزیه و تحلیل متغیر وابسته بهبود عملکرد فعلی در مدیریت بر بهره‌وری

نتیجه	آماره تلرانس	مقدار احتمال	آماره t	مقدار ضریب متغیر	متغیر مستقل
در الگو معنا دار نیست.	---	۰/۰۶	۱/۹	۲/۲۷	مقدار ثابت
در الگو معنا دار است.	۰/۹۴	۰/۰۰۰	۲۶/۶	۱/۰۵	اصلاح و یا بهبود روشهای مدیریت اوقاف و اموال موقوفه

نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد که متغیر مستقل اصلاح و یا بهبود روشهای مدیریت اوقاف و اموال موقوفه در الگو معنی دار است؛ زیرا مقدار احتمال آن (۰/۰۰۰)، از ۵ درصد کمتر است ولی مقدار ثابت (عرض از مبدا) در الگو معنی دار نیست؛ زیرا مقدار احتمال آنها ۰/۰۶ است و بنابراین از الگو حذف می‌شود؛ به این ترتیب می‌توان تغییر در متغیر مستقل (اصلاح و یا بهبود روشهای مدیریت اوقاف و اموال موقوفه) را عاملی مؤثر در بروز تغییر در متغیر وابسته عملکرد فعلی در مدیریت دانست. با توجه به مثبت بودن مقدار ضریب متغیر مستقل (۱/۰۵) این نتیجه به دست می‌آید که بهره‌وری با عملکرد فعلی در مدیریت رابطه و تأثیر مستقیم دارد؛ به عبارت دیگر با

افزایش "اصلاح و یا بهبود روشهای مدیریت اوقاف و اموال موقوفه"، "بهره‌وری در اموال موقوفه یا سازمان اوقاف" افزایش می‌یابد. بنابراین الگوی رگرسیونی را به صورت زیر می‌توان نوشت:

(اصلاح و یا بهبود روشهای مدیریت اوقاف و اموال موقوفه) $= ۱/۰۵$ بهره‌وری در اموال موقوفه یا سازمان اوقاف

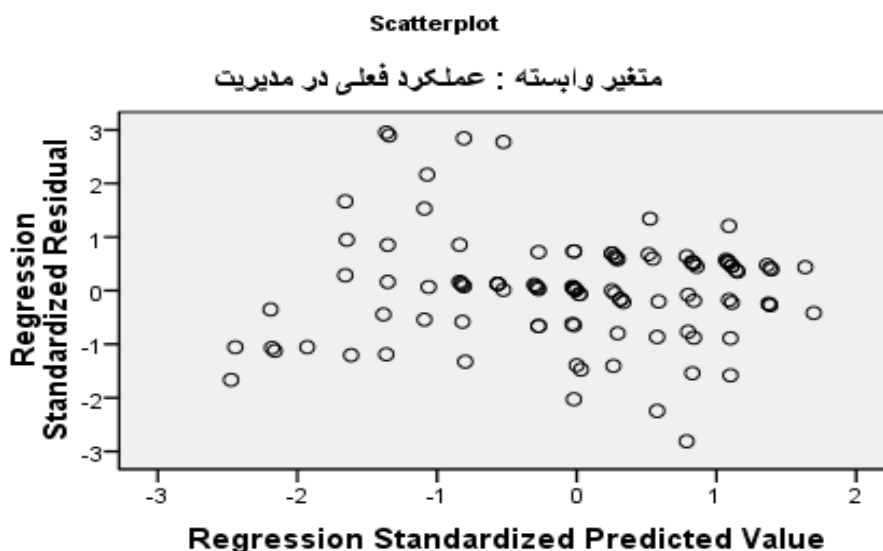
۷-۲ - بررسی برقراری پیش شرطهای الگوی رگرسیون

طبق جدولهای (۳) و (۴):

- مقدار احتمال مربوط به آزمون کولموگروف اسمیرنوف برابر $۰/۳۱۶$ است که از $۰/۰۵$ بزرگتر است؛ بنابراین با اطمینان ۹۵% نرمال بودن باقیمانده‌ها مورد تأیید قرار می‌گیرد.

- مقدار آماره دوربین - واتسون برابر $۲/۲۴$ است. با توجه به اینکه این مقدار به عدد ۲ نزدیک است، می‌توان استقلال باقیمانده‌ها را در الگوی برازش شده پذیرفت.

- در شکل ۳، نمودار پراکنش آماری باقیمانده‌های استاندارد شده در مقابل پیش‌بینی استاندارد شده روندی مشاهده نشده و تقارن مشاهدات حول خط صفر است. بنابراین همسانی واریانسهای باقیمانده‌ها را می‌توان مورد تأیید قرار داد.

شکل ۲ - پراکنش باقیمانده‌های استاندارد شده در مقابل اندازه‌های پیش‌بینی استاندارد شده

- با توجه به آماره تلرانس برای متغیرهای مستقل، مقدار آن برابر با ۰/۹۴ و از ۰/۱ بزرگتر است. در نتیجه در الگو مشکل هم خطی مشاهده نمی‌شود. بنابراین با توجه به تأیید همه پیش شرط‌ها، می‌توان به نتایج الگوی نهایی برازش شده اطمینان کرد.

۸ - نتیجه‌گیری و پیشنهادها

وقف و مدیریت امور مربوط به آن از جنبه‌های مختلف حائز اهمیت، و این اهمیت از جنبه‌های مختلف بویژه آیات قرآن در حوزه مدیریت اموال مسلمانان نمایان است. مدیریت صحیح بر احیا و نگهداری از موقوفات یکی از اصلی‌ترین راه‌های گسترش فرهنگ وقف به شمار می‌آید. از آنجا که رونق و نقش نهاد وقف نسبت به گذشته درخشانش در رفع مشکلات اقتصادی - اجتماعی کمتر شده‌است، نیازی گریز ناپذیر برای تحولی عمیق در این نهاد ضروری می‌نماید که در گام نخست در جهت احیای موقوفات و پیشرفت روزافزون فعالیت‌های این نهاد، مدیریت کلانی لازم است که آن هم با همکاری دستگاه‌های مختلف (اعم از علمی و حکومتی) در جامعه قابل اجرا است. با تأمل و تعمق در مطالبی که ذکر شد و با در نظر داشتن نتایج آماری که در آنها فرضیه تحقیق مورد تأیید قرار می‌گیرد و نشان‌دهنده اثر مثبت بهبود مدیریت فعلی و افزایش بهره‌وری در حوزه وقف است و با توجه به موضوع راهبری و هدایت منسجم سازمان اوقاف به سوی اهداف مورد نظر، که یادآور نقش انکار ناپذیر و مهم مدیران است، عرضه شیوه‌های نوین مدیریتی و پیشنهادهایی در این زمینه را الزام‌آور می‌سازد. از اینرو در موضوع وقف باید مدیریت کلانی عرضه شود تا جامعه از فواید اقتصادی آن بهره‌مند گردد. مدیریت صحیح بر احیا و نگهداری از موقوفات یکی از اصلی‌ترین راه‌های گسترش فرهنگ وقف می‌تواند به شمار آید. مدیریت به روز و کارآمد می‌تواند در حوزه وقف تأثیرگذار باشد و با توجه به وضع کنونی نهاد وقف در کشور تحقق این امر نیازمند حمایت‌های مختلف حکومتی و تخصصی است. از دید نگارنده، بهترین گزینه پیش روی مدیران برای صعود به قله موفقیت، حرکت بر اساس سبک مدیریت مبتنی بر بهره‌گیری از تجربه سایر کشورها در زمینه وقف و هم‌چنین گروه‌های متخصص در زمینه بهره‌برداری اموال موقوفه است. استفاده از فناوری اطلاعات در بسیاری از موارد به عنوان یکی از ابزارهای مدیریتی مورد

استفاده قرار می‌گیرد و حوزه اوقاف و امور خیریه نیز می‌تواند از تواناییهای این حوزه در جهت افزایش بیش از پیش توان نظارتی و مدیریتی خود استفاده کند تا موجبات ارتقای بهره‌وری در عملکرد سازمان اوقاف کشور فراهم شود.

یادداشتها

۱ - دلایل متعددی در بی‌رونی وقف تأثیر دارد که برخی از آنها عبارتند است از:
الف) خیانتی که پس از دوره حکومت رضاخان، نسبت به موقوفات روا داشته شد.
ب) تغییر مملوکات از لحاظ جنس، یعنی در گذشته خرید زمین سرمایه‌گذاری به شمار می‌رفته است اما امروزه شیوه‌های سرمایه‌گذاری متعدد و مختلف شده است که بیشتر آنها همانند پول در ظاهر امکان بقاء را ندارد که بتواند موقوفه قرار گیرد.

منابع فارسی

قرآن کریم.

- ابن ادریس (حلی)، محمد بن منصور (۱۴۱۰ ق). السرائر (فقه شیعه تا قرن هشتم). ج ۳. چ دوم. قم: مؤسسه نشر اسلامی.
- ابن حمزه طوسی، عماد الدین ابو جعفر محمد بن علی (۱۴۰۸ م ۵۶۰ ق). الوسیله إلى نیل الفضیله (فقه شیعه تا قرن هشتم). شیخ محمد حسون. قم: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی.
- اسماعیل پور، حسن؛ غفاری، پیمان؛ متین‌راد، امیرحسین (۱۳۸۹). نقش بسته‌بندی بر تصمیم‌گیری خرید. مطالعه موردی: بسته‌بندی مواد غذایی. صنعت و کارافرینی. ش ۵۱: ۵۳ و ۵۴.
- اصغری، جمشید (۱۳۸۶). مبانی سازمان و مدیریت. تهران: انتشارات صفار - اشراقی.
- آنوری، حسن (۱۳۹۰). فرهنگ بزرگ سخن. ج ۸. تهران: سخن.
- پناهی، حسن (۱۳۸۶). آموزه‌های مدیریت: رمز موفقیت. تبریز: احرار.
- تهامی، مطهره (۱۳۸۵). مدیریت و ویژگی‌های مدیران نمونه از دیدگاه قرآن. قم: مهر امیرالمؤمنین(ع).
- جمعی از اساتید مدیریت (۱۳۷۸). بهره‌وری در مدیریت. تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی.
- حائری، محمدحسن (۱۳۸۶). بررسی فقهی سرمایه‌گذاری در وقف. مجموعه مقالات و سخنرانی‌های همایش وقف در بازار سرمایه. قم: مؤسسه انتشارات دانشگاه مفید.
- حرّعاملی، محمدبن حسن (۱۴۰۹ ق). وسائل الشیعه. ج ۱۹. قم: مؤسسه آل‌البیت علیهم السلام، دهخدا، علی اکبر (۱۳۲۸). لغت نامه. ج ۴۸. تهران: چاپخانه مجلس.
- رضاییان، علی (۱۳۸۳). اصول مدیریت. تهران: انتشارات سمت.

سرمد، غلامعلی (۱۳۸۳). پرتگاه های مدیریت. تهران: دادخواه.

سیف، علی اکبر (۱۳۷۵). روشهای اندازه‌گیری و ارزشیابی آموزشی. تهران. نشر دوران.

سید حسینی، سید محمد (۱۳۹۱). بررسی وقف پول و آثار اقتصادی آن با تأکید بر فقر و اشتغال. پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد رشته علوم اقتصادی، دانشکده علوم اداری و اقتصادی، دانشگاه فردوسی مشهد.

شیخ طوسی، ابوجعفر محمد بن حسن. (۱۳۸۷ م ۱۴۶۰ ق). *المبسوط فی فقه الإمامیه (فقه شیعه تا قرن هشتم)*. چ سوم. قم: المرتضویه لإحياء آثار الجعفریة.

طریحی، فخرالدین بن محمد (۱۴۰۸ ق). *مجمع البحرین*. چ دوم. مکتبه نشر الثقافه الاسلامیه.

علاقه مند، علی (۱۳۸۵). *مقدمات مدیریت آموزشی*. ویراست پنجم، تهران: انتشارات روان.

فاتحی، زمانعلی (۱۳۹۰). *جهاد اقتصادی و افزایش بهره‌وری*. بانک سپه، اداره تحقیقات و کنترل ریسک: ۱ تا ۳۱.

موسویان، سیدعباس (۱۳۸۶). *فرهنگ اصطلاحات فقهی و حقوقی معاملات*. تهران: پژوهشکده پولی و بانکی.

هالس، فایانا؛ همفری، جان (۱۳۷۶). *بهبود بهره‌وری و فواید آن*. ترجمه مهندس هوردخت (نازنین) دانش و سهراب خلیلی شورینی. تهران: انتشارات فیروزه.

منابع انگلیسی

- Abdus Shahid, Mohammad, Hassan, Abul, (2010). **Management and Development of The Awqaf Assets, Seventh International Conference – The Tawhidi Epistemology: Zakat and Waqf Economy**, Bangi ,PP 309-328
- Ali, Norhidayah, Harun, Rabitah, Mohamed Isa, Zuraidah, (2011). **A Comparative Study of Waqf Management in Malaysia, International Conference on Sociality and Economics Development**, IPEDR vol.10 ,IACSIT Press, Singapore, PP 561-565
- George, Darren, Mallery, Paul, (2003). **SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference ,11.0 update** (4th edition), Boston: Allyn & Bacon, PP 6-63
- Gulick, Luther, Urwick, Lindal, (1937). **Papers on the science of administration**. New York: Institute of Public Administration, PP 3–35
- Saleem, Muhammad Yusuf, (2010). **Towards Institutional Mutawallis for the Management of Waqf Properties**, Islamic Economics & Finance Pedia(<http://www.iefpedia.com>), PP 1-12.

